

“Restorative Justice”: een traditionele aanpak met een nieuwe naam

Ellen Maduro

Inleiding

Het verschijnsel criminaliteit blijft de samenleving zorgen baren. Niet alleen op Curaçao, maar ook elders in de wereld. Zoals andere maatschappelijke verschijnselen is hier ook ontwikkeling in te zien. De criminele praktijken en strategieën veranderen met de tijd. Overheden, maatschappelijke instanties en de samenleving debatteren over mogelijke instrumenten om de criminaliteit te bestrijden.

Criminaliteit wordt door Ed Leuw (1994) omschreven als "het conflict tussen de normstellende samenleving en het normovertredende individu". Dit conflict resulteert uiteindelijk in een botsing tussen het normovertredende individu dat verklaringen en rechtvaardiging zoekt voor zijn gedrag en het justitiële apparaat dat als taak heeft de rechtvaardigheid van de norm te bevestigen en de sanctieoplegging te verantwoorden. De afloop van dit botsingsproces wordt bepaald door de mate waarin de schuld wordt toegeschreven aan het normovertredende individu.

Voor wat de schuldtoeschrijving betreft is er een verschil in verantwoordelijkheid en benadering tussen het strafrechterlijke systeem en de criminologie.

De criminologie kan het zich permitteren om de kwestie "schuld toeschrijven aan" vanuit verschillende theoretische uitgangspunten te bekijken. Binnen het strafrechterlijke systeem is hier veel minder ruimte voor. Het strafrechterlijke systeem neigt praktisch gezien in de richting van schuldtoeschrijving aan de delinquenten en niet zo zeer aan de sociaaleconomische omstandigheden, etc. zoals in de criminologie wel het geval is.

Binnen de criminologie zijn er drie theoretische stromingen betreffende schuldtoeschrijving en oplossing van de problematiek: de rechtsmoralistische visie, de links-radical visie en het pluralistische sociaalliberale compromis.

De rechtsmoralistische visie gaat er van uit dat de delinquent de boosdoener is. Hij is slecht en veroorzaakt door zijn slechtheid problemen. De oplossing voor het probleem is dan ook de uitbouw van repressie.

Volgens de linksradicalen zijn de delinquenten het slachtoffer van de ongelijke machtsverhoudingen in de maatschappij. Er is sprake van klassenjustitie. De oplossing is oppositionele actie.

Het pluralistisch sociaalliberale compromis tracht de radicaliteit van bovengenoemde stromingen te relativeren. Dat de sociaaleconomische ongelijkheid ingrediënten bevat die kunnen leiden naar criminaliteit, sluit niet uit dat de delinquent ook verantwoordelijk is voor zijn of haar daden. De complexiteit van de criminaliteitsproblematiek maakt dat geen keuze kan worden gemaakt voor een bepaalde determinant. Hier wordt gedacht aan hervorming als antwoord op de problematiek.

Zo'n tientallen jaren geleden is men zich met name in geïndustrialiseerde landen gaan realiseren dat een alternatieve aanpak noodzakelijk is. De zogeheten "Restorative Justice" (Herstelrecht) deed haar intrede.

In dit artikel wordt ingegaan op de oorsprong en betekenis van "Restorative Justice". Tevens wordt kort ingegaan op de achtergrond van de toepassing van "Restorative Justice" wereldwijd. De bedoeling van dit artikel is om bekendheid te geven aan deze alternatieve vorm van criminaliteitsbestrijding en rechtspleging.

Wat is “Restorative Justice”?

In de loop der jaren is men “Restorative Justice” op verschillende manieren gaan definiëren. Analisten en theoretici hebben telkens hun eigen betekenis gegeven aan dit concept. Op basis van opgedane ervaring zijn de voorstanders van “Restorative Justice” deze aanpak meer en meer gaan begrijpen en zijn ze beter in staat om de filosofie erachter te definiëren. “Restorative Justice” is namelijk geen speciaal programma, het is een manier van denken gebaseerd op bepaalde normen en waarden welke de richtlijnen vormen voor een gemeenschap en het rechtssysteem op basis waarvan men vorm zal moeten geven aan de aanpak van criminaliteit (Gilman, E. 2004).

“Restorative Justice” is een probleemoplossende aanpak van de criminaliteit waarbij alle partijen betrokken worden; het directe slachtoffer, de dader en de gemeenschap.

Het traditionele rechtssysteem houdt zich bezig met de volgende punten: welke wet is overtreden, wie heeft de wet overtreden en wat voor straf verdient de overtreder. “Restorative Justice” richt zich op het volgende: wat is de aangerichte schade en aan wie, wat moet gebeuren om de schade te herstellen, wie is verantwoordelijk voor het herstel (Professor Jones, A. PhD, 2007).

Uitgangspunten van “Restorative Justice”:

- Criminaliteit brengt schade voor individuele personen en de gemeenschap. Bij een deugdelijke aanpak van de criminaliteit moet de aandacht gericht zijn op deze partijen.
- Degene die onder criminaliteit hebben geleden moeten een prominente en actieve rol hebben bij de bepaling van behoeften (van slachtoffers en gemeenschap) die vervuld moeten worden, evenals inspraak in hoe de zaak op te lossen.
- Hoewel de gemeenschap zich over de zaak buigt, staan de noden van het slachtoffer centraal.
- Bestrafing van de dader is één zaak, maar belangrijker is het wanneer de dader verantwoordelijk wordt gesteld voor zijn daden. Tegemoetkoming aan slachtoffer en de gemeenschap is een verplichting.
- Actieve betrokkenheid van de samenleving is zeer belangrijk teneinde een veilige en creatieve samenleving te bewerkstelligen.

“Restorative Justice” is toekomstgericht. Wat wil de gemeenschap aan resultaat bereiken wanneer binnen de gemeenschap schade wordt aangericht? Welke stappen leiden naar de gewenste resultaten? Wanneer men weet wat men wil, dan kan men het proces ook makkelijk evalueren.

Voor de betrokken partijen moeten de resultaten gericht zijn op het volgende:

Het slachtoffer:

- het slachtoffer moet geïnformeerd en gehoord worden.
- het slachtoffer moet een bijdrage kunnen bieden in de oplossing van het delict.
- de schade aangericht aan het slachtoffer moet op een degelijke manier worden aangepakt.
- betekenisvolle ondersteuning ten behoeve van het helingsproces en goede afronding van de zaak.

De gemeenschap

- creëren van een veilige en gezonde samenleving
- een goede afstemming van de gemeenschap met het rechtssysteem wat moet leiden tot integratie van slachtoffer en dader als positief bijdragende leden in de gemeenschap.

De dader

- de dader moet verantwoordelijk worden gesteld.
- een actieve rol van de dader in het genezingstraject
- integratie van de dader in de gemeenschap als positieve en productieve burger.

Zo'n brede aanpak is een reële uitdaging voor het crimineel justitieel systeem. Om succes te bereiken is een herziening van de werkwijze en reallocatie van middelen vereist. Eric Gilman (2004) zegt het heel simpel; *"At his heart "Restorative Justice" is about encounter. If we are working restoratively in our communities, individuals are encountered and humanized"*.

De samenkomst kan resulteren in de volgende acties:

- het aanbieden van verontschuldigingen (schriftelijk of mondeling)
- restitutie: betaling door de dader aan het slachtoffer ter compensatie van geldverlies als gevolg van het misdrijf.
- Verandering in gedrag; bijvoorbeeld een begeleidingscursus volgen (uiteindelijk moet de gedragsverandering ertoe leiden dat de dader geen delict meer pleegt).
- Gulheid: de dader doet werkzaamheden die niets met het delict of het slachtoffer te maken hebben, als teken van een oprechte verontschuldiging (bijvoorbeeld door het slachtoffer aangegeven werkzaamheden ten behoeve van de gemeenschap).
- Werkzaamheden verrichten voor het slachtoffer.

(Marshall 1999 en Centre for Justice & Reconciliation 2008).

De oorsprong van "Restorative Justice"

Hertstelrechtpraktijken komen in vele culturen voor en worden al vele millennia toegepast om conflicten op te lossen. "Restorative Justice" gaat terug naar de rechtstradities van de oude Arabische, Griekse en Romeinse beschavingen die zelfs in geval van moord deze aanpak van herstel toepasten. De herstelaanpak is ook bekend bij vroegere Germaanse, Indiase, Budhistische, Taoïstische en Confuciaanse tradities (Braithwaith, J. 2002).

In de genezingstradities van de Aboriginals worden "Restorative Justice" praktijken geïmplementeerd. In de geloofstradities van sommige gemeenschappen wordt als reactie op geweld niet-wraakzuchtige methoden toegepast welke gelijkenissen vertonen met "Restorative Justice".¹ Volgens deze tradities is conflict een mogelijkheid voor een gemeenschap om te leren en te groeien. Het uitgangspunt hierbij is dat conflict, ook crimineel conflict, schade brengt en dat individuen hun verantwoordelijkheid hiervoor moeten nemen en de schade moeten herstellen. Gemeenschappen worden in staat gesteld hun eigen aanpak te kiezen voor het oplossen van een conflict. Slachtoffers, daders en de gemeenschap participeren actief in het zoeken naar oplossingen die voor alle partijen geschikt zijn en het daadwerkelijk uitvoeren van deze oplossingen.

¹ Bron: <http://www.sfu.ca/crj/popular.html>: Introduction to "Restorative Justice".

Conflicten worden zodanig aangepakt dat de harmonie onder de leden van een gemeenschap wordt hersteld, zodat mensen met elkaar kunnen blijven samenleven in een veiligere en gezondere omgeving.

Sociale, theologische en filosofische theorieën hebben een hedendaagse “Restorative Justice” beweging doen ontstaan. In zijn nieuwe vorm wordt “Restorative Justice” al meer dan dertig jaar bedreven in moderne samenlevingen (Centre for Justice & Reconciliation, 2008).

Hoewel moderne herstellingspraktijken de waarden en principes van de rechtsplegingprocessen van de Aboriginals probeert te herbergen, is “Restorative Justice” geen synoniem voor Aboriginal rechtspleging. Naast zekere overlappingen en gelijkenissen, zijn er verschillen. Naast allesomvattende vrede en rechtspleging is het fundamentele recht op zelfbeschikking een belangrijk element binnen processen die plaatsvinden bij de Aboriginals. Het laatst genoemde element geeft de leden van de gemeenschap het recht om te bepalen hoe hun collectieve rechtspraktijken uiteindelijk ingevuld moeten worden. De structurele uitstippeling van verantwoordelijkheden vormt een groot verschil met de moderne restoratieve aanpak.²

In Canada biedt het rechtstelsel de mogelijkheid om tradities en praktijken van de Aboriginals toe te passen. Dit gebeurt echter binnen de perken van het crimineel justitieel systeem. De veroordeling van de dader geschiedt binnen het kader van de Canadese “Criminal Code”.

Rechtbanken behouden de macht over de uit te spreken vonnissen, maar accepteren vaak aanbevelingen van de leden van de gemeenschap. Suggesties van de gemeenschap zijn vaak te herkennen in de inhoud van de voorwaardelijke straffen (herstel en counseling, verzoening, restitutie, vergoeding). Hoewel binnen het Westerse rechtstelsel invloeden te zien zijn van justitiële praktijken van de Aboriginals (zoals sentencing circles³), laat het systeem ontwikkeling zien in het aspect van conceptualisering van ideeën die voortvloeien uit Aboriginal justice. (Spiteri, 2001).

Criminaliteit en het proces van berechting zijn afgezien van variatie in de toepassing van zware straffen (doodstraf en levenslang) vrij standaard. Dat men zowel in westerse als niet-westerse landen is gaan denken aan een alternatieve vorm van rechtspleging heeft te maken met het feit dat het proces van bestraffing subjectief van aard is. De interpretaties en verwerking worden bepaald door verschillende factoren, inclusief de persoonlijke beschouwing van de rechter die weliswaar de wetten volgt en interpreteert. De publieke opinie over de geschiktheid van de straf wordt verder niet meegenomen in het proces. Bovendien heeft men te maken met veranderende waarden ten aanzien van de effectiviteit van toegediende straffen (bijvoorbeeld: lost men de jeugdcriminaliteit op indien men over grote, moderne gevangenissen beschikt of de leider van een drugbende oppakt?). Wereldwijd is de ervaring dat conventionele methoden van rechtspleging niet even effectief zijn als traditionele methoden.

In zijn verhandeling over het Caribische gebied zegt Inniss, A. (2009) dat berechtingen en bestaande vormen van handhaving van recht en orde te kort schieten, terwijl tegelijkertijd de problemen in de samenleving toenemen met als gevolg daarvan toename van de criminaliteit. Er is sprake van een vicieuze cirkel. “Restorative Justice” biedt perspectief in het terugdraaien van deze factoren en het corrigeren van de basisoorzaken.

² Bron: <http://www.sfu.ca/crj/popular.html>: Aboriginal Roots/ Aboriginal Justice

³ Slachtoffer, dader en gemeenschap komen bijeen, samen met rechters, advocaten, politie en dergelijke die de rechter adviseren in het type vonnis dat de dader zou moeten krijgen. Het slachtoffer en de gemeenschap participeren ook in het proces om te komen tot een vonnis.

Voordelen en beperkingen

Verskillende auteurs hebben de voordelen en beperkingen van “Restorative Justice” uiteengezet (Arlène Gaudreault (2005), Marshall (1999), The Canadian Resource Centre for Victims of Crime (maart 2011)).

Voordelen

Er is veel aandacht voor de behoeften van het slachtoffer. De bemiddeling en confrontatie geven het slachtoffer een bevredigend gevoel. Volgens Gaudreault (2005) vinden slachtoffer en dader dat ze de kans krijgen om beter met hun problemen om te gaan en tot meer constructieve oplossingen te komen. Bovendien leert de samenleving slachtoffers en daders anders te zien dan stereotypen. Daders worden geïnspireerd om te resocialiseren en krijgen het gevoel weer geaccepteerd te worden door de samenleving, Marshall (1999).

Beperkingen

Marshall (1999) gaat in op een aantal beperkingen van deze aanpak. Het realiseren van deze aanpak vereist de medewerking van alle partijen. Deze medewerking kan niet worden afgedwongen. Als één van de partijen niet bereid is mee te werken dan vormt dit al een beperking. Als geen van de partijen interesse vertoont, dan is er geen ruimte voor “Restorative Justice”. Het is dus geen kwestie van vervanging van de formele rechtspleging door “Restorative Justice”. Formele rechtspleging is er voor de situaties die de toepassing van “Restorative Justice” niet toelaten, in het geval partijen niet willen meewerken of men middels “Restorative Justice” niet tot een gelijk kan komen.

“Restorative Justice” is afhankelijk van de beschikbaarheid van middelen en vaardigheden. Participatie van de samenleving in het proces van “Restorative Justice” vereist meer scholing en training.

Een andere beperking heeft te maken met sociaal onrecht en ongelijkheid in en tussen samenlevingen. In samenlevingen waarin dit zich afspeelt bekommert men zich minder om elkaar en is er weinig ondersteuning. Om de gemeenschap bij het “Restorative Justice” te kunnen betrekken, moet wel sprake zijn van gemeenschapszin. Het welslagen van “Restorative Justice” vereist een beleid gericht op onderwijs, huisvesting, sociale ontwikkeling, het hebben van een baan of de mogelijkheid om een baan te krijgen, gezondheidszorg, etc.

Studies in Europa en Noord Amerika hebben uitgewezen dat daar waar “Restorative Justice” niet goed ontwikkeld is de bemiddeling slechts in enkele zaken geschiedt en dan gaat het met name om vermogensdelicten gepleegd door jonge niet recidive daders.⁴

Het idee heerst dat deze programma's worden toegepast in gebieden die niet onder de jurisdictie van de rechtbanken vallen en waar formele rechtszaken meestal niet goed uitkomen voor alle benadeelde groepen. De bemiddelingsprogramma's worden vaak gebruikt om formele rechtprocessen te vermijden, om overbelasting van het justitieel systeem tegen te gaan. Bovendien is het een manier om doodlopende zaken op te lossen.

“Restorative Justice” is niet geschikt voor alle soorten delicten. Slachtoffers van met name geweldsmisdrijven zien schuldbekennen en vergiffenis niet als geschikte oplossing of een mogelijkheid voor schadeherstel. (The Canadian Resource Centre for Victims of Crime, maart 2011).

⁴ Gaudreault (2005) baseert zich op de volgende studies: Walgrave, 1993; Dignan and Cadavino, 1996; Fattah, 1998; Weitekamp, 1999; Miers, 2001.

“Restorative Justice” overal ter wereld⁵

Afrika

In Afrika wordt “Restorative Justice” toegepast in onder andere Gambia, Ghana, Malawi, Namibië, Nigeria, Rwanda, Zuid Afrika, Uganda, Zimbabwe. Inheemse tradities betreffende rechtspleging zijn gericht op het herstel van de schade toegebracht aan de gemeenschap. In Afrikaanse landen tracht men de inheemse rechtspraktijken nieuw leven in te blazen, als aanvulling op en in sommige gevallen ter vervanging van het westerse rechtssysteem. “Restorative Justice” is bovendien een strategie om middels gemeenschapsdiensten de overbevolking in gevangenissen aan te pakken en nationale verzoening te bereiken na massamoord, burgeroorlogen en door de staat toegestaan geweld (bijvoorbeeld bij internationale interventies).

Azië

In Azië heeft men vooral aandacht voor de jongeren, het reguleren van de traditionele rechtspleging en het terugbrengen van vrede en verzoening in verdeelde gemeenschappen. Delicten gepleegd door jongeren worden via het instrument van conferenties afgehandeld, in plaats van via conventionele rechtzaken. De oude rechtspleginginstrumenten hebben veel gelijkenis met “Restorative Justice”, vandaar dat men probeert te komen tot een integratie van beide systemen. De toepassing hiervan heeft genezing ten doel binnen gemeenschappen waar geen vrede heerst. De landen waar men herstel rechtspleging aanwendt zijn o.a. Hong Kong, Indonesië, Japan, Maleisië, Filipijnen, Singapore, Taiwan, Thailand.

Europa

In Europa is de toepassing van “Restorative Justice” voor een belangrijk deel gepromoveerd door de Europese gemeenschap. De methode wordt gebruikt in alle aspecten van het crimineel justitieel systeem. Zowel de overheid als burgerorganisaties participeren in het proces. In de Europese landen is er ook veel aandacht voor jongere criminelen en hervorming van het jeugdrechtssysteem. In scholen wordt steeds vaker gebruik gemaakt van herstellingsinstrumenten in disciplinaire processen. In het kader van de hervorming van het rechtssysteem worden in de Oost-Europese landen elementen van “Restorative Justice” geïntegreerd binnen het rechtssysteem. Terwille van de integriteit en kwaliteit ontwikkelen overheden en sociale organisaties richtlijnen ten behoeve van het gebruik van “Restorative Justice”. Europese landen waar “Restorative Justice” wordt toegepast zijn o.a. Armenië, Oostenrijk, België, Bulgarije, Tsjechische Republiek, Denemarken, Groot Britannië, Finland, Duitsland, Hongarije, IJsland, Ierland, Rusland, Italië, Luxemburg, Spanje, Zweden.

Latijns Amerika In Latijns-amerikaanse landen heeft Restorative Justice zijn intrede gedaan bij de hervorming van het rechtssysteem. “Restorative Justice” wordt gezien als een middel om het vertrouwen van de burger te bevorderen, nationale verzoening teweeg te brengen en een cultuur van vrede te ontwikkelen. “Restorative Justice” biedt tevens een oplossing voor de overbevolkte rechtbanken en gevangenissen. Het toenemende geweld en de corruptie binnen het justitiële systeem hebben burgerorganisaties ertoe gebracht herstellingsprogramma's te introduceren. Er bestaat literatuur over het gebruik van “Restorative Justice” in Argentinië, Brazilië, Chili, Colombia, Guatemala, Mexico, Nicaragua, Panama en Peru.

⁵ Bron: Jones, A. PhD, 2007 en <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/02world/>

Midden Oosten

In het Midden Oosten zijn de pogingen erop gericht de traditionele wijzen van conflicthantering te herstellen en te hanteren, alsmede het welzijn van het kind en het jeugdrechtssysteem te hervormen. Landen in het Midden Oosten waar men herstellingspraktijken toepast zijn o.a. Israel en Libanon.

Noord Amerika en het Caribische gebied

Inheemse rechtspleging vormt de basis voor “Restorative Justice” in deze regio. Een bepalende factor is de ontevredenheid met het moderne rechtssysteem en de noodzaak om de slachtoffers tegemoet te komen in hun behoeften. Verschillende overheden hebben wetten ontworpen die de toepassing van “Restorative Justice” praktijken mogelijk maken. “Restorative Justice” wordt toegepast in gevangenissen, scholen en in jeugdwelzijnsaangelegenheden. De herstellingsaanpak wordt gebruikt om de zelfredzaamheid van gezinnen en families te bevorderen en hun sociale netwerken te versterken ten behoeve van de veiligheid van en de zorg voor hun kinderen. Ook biedt deze aanpak een alternatief voor de formele justitiële processen die een stigmatiserend effect hebben op jonge criminelen.

Inheemse groepen hebben traditionele instrumenten nieuw leven ingeblazen en aangepast voor gebruik in rechtszaken, teneinde aangerichte schade te herstellen en vrede te bewerkstelligen. Sociale organisaties hebben een belangrijke rol gehad in de ontwikkeling van “Restorative Justice” praktijken in verschillende delen van de regio. Herstellingsprogramma’s in gevangenissen dienen ertoe de gedetineerden begrip bij te brengen van het effect van criminaliteit op slachtoffers en gemeenschap en bieden de slachtoffers de mogelijkheid om in contact te komen met de dader en zodoende aan hun eigen herstel te kunnen werken. De programma’s worden tevens gebruikt om de gedetineerden te resocialiseren en hun herintegratie in hun familie en de maatschappij te versoepelen.

“Restorative Justice” komt voor in Canada, Jamaica, Trinidad en Tobago, Verenigde Staten, Guyana.

Stille Zuidzee

In de Stille Zuidzee, wordt “Restorative Justice” geïmplementeerd als een vorm van criminaliteitsbestrijding, het bevorderen van discipline op de scholen en andere conflicten op te lossen. De bezorgdheid van groepen zoals de Maori over het opsluiten van jonge criminelen, heeft hiertoe bijgedragen. Het hierbij gebruikte instrument van confereren gaat terug naar de Maori tradities. Op scholen wordt “Restorative Justice” aangewend als alternatieven op bestaande sanctiemaatregelen. De landen die Restoratief Justice toepassen zijn o.a.: Australië, Fiji, Guam, Nieuw Zeeland, Palau, Papua Nieuw Guinea, Tonga.⁶

⁶ Bron: Jones (2007) en <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/02world/>

Samenvattend

“Restorative Justice” is een aanpak van de criminaliteit waarbij alle partijen betrokken worden; het directe slachtoffer, de dader en de gemeenschap. Slachtoffer, gemeenschap en dader worden met elkaar geconfronteerd, met het doel het slachtoffer de kans te geven de dader te benaderen. Het uiteindelijke doel is om het genezingsproces voor de slachtoffer te vergemakkelijken en de dader de mogelijkheid te bieden om de door hem aangerichte schade te herstellen en zich te integreren in de gemeenschap als een positieve en productieve burger.

“Restorative Justice” is geen vervanging voor de conventionele vormen van criminaliteitsbestrijding en rechtspleging. Het is meer een aanvullende aanpak. Bovendien blijkt deze aanpak niet altijd geschikt, vooral niet in geval van geweldsmisdrijven.

In verschillende delen van de wereld worden “Restorative Justice” strategieën toegepast. Het in het oog springend voordeel is dat het slachtoffer in grote mate tegemoet wordt gekomen. Naast voordelen zijn er ook nadelen. Als er geen cohesie is binnen de gemeenschap of als partijen niet bereid zijn om te participeren, dan is de ruimte voor “Restorative Justice” vrijwel nihil. Het gebruik van deze methodiek vereist een zeker niveau van welzijn (onderwijs, gezondheidszorg, werkgelegenheid, etc.) en welvaart (financiële middelen).

Het is in ieder geval de moeite waard om deze aanpak verder te bestuderen. Wellicht kunnen bepaalde onderdelen ervan als alternatief aangewend worden om in bepaalde gevallen tot een constructieve oplossing te komen en na een conflict op een vreedzame wijze herstel teweeg te brengen.

Geraadpleegde literatuur

Braithwaith, J. (2002).

Gaudreault, A. (2005). The limit of "Restorative Justice", Paris: Édition Dalloz.

Gilman, E. (2004). What is "Restorative Justice": <http://www.sfu.ca/crj/fulltext/gilman.pdf>.

Harriot (2002). Crime Trends in the Caribbean and Responses. Forum on Crime and Society Vol 1&32 Dec 2003 and Layton McKenzie, D (2003). 'Sentencing and corrections in the 21st century.

Inniss, A. LLb,LLM (2009). A farfetched idea for the Caribbean? In: Caribbean NetNews/ Tuesday, October 27, 2009.

Jones, A. PhD, Professor (2007). "Restorative Justice" in Caribbean Contexts.

Leuw, Ed (1994). Schuldtoeschrijving, criminologie en strafrechterlijk beleid. In: Onderzoek en beleid 132 (WODC).

Spiteri, M.:Sentencing Circles for Aboriginal Offenders in Canada: Furthering the idea of Aboriginal Justice within a Western justice framework, 2001 Ontario, Canada.

Van Ness, D. (1986), pp. 64-68. In John Braithwaith (2002), "Restorative Justice" and responsive regulation p. 3.

Centre for Justice & Reconciliation (2008). In "Restorative Justice" Briefing Paper – 3.

The Canadian Resource Centre for Victims of Crime (march, 2011)

<http://www.sfu.ca/crj/popular.html>: Aboriginal Roots/ Aboriginal Justice

(<http://www.sfu.ca/crj/popular.html>: Introduction to "Restorative Justice")

Values and Evaluation: Assessing Processes and Outcomes of "Restorative Justice" Programs Crime & Delinquency January 2002 48: 162-188: <http://cad.sagepub.com/content/48/1/162.abstract>

<http://www.restorativejustice.org/university-classroom/02world/>